

МЕЂУНАРОДНО КРИВИЧНО ПРАВОСУЂЕ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Драган Јовашевић*

Универзитет у Нишу, Правни факултет

Ове године навршава се седам деценија од окончања најстрашнијег рата у људској историји. Наиме, после шест година непријатељстава широм света, нацистичке и фашистичке земље, у првом реду Немачка и Јапан, коначно су потписале капитулацију. Тиме је било окончано ратно стање, али су се годинама након тога утврђивале праве размере ове људске трагедије. У том светлу треба сагледати и деловање међународних судских органа – међународних војних судова у Нирнбергу и Токију, где је утврђивана кривична одговорност и, по први пут у историји људске цивилизације, изречене су и извршене казне учиниоцима најтежих међународних злочина извршених за време ратних операција, посебно над цивилним становништвом и ратним заробљеницима.

Кључне речи: *светски рат, међународно право, кршење, злочини, суд, одговорност, казна*

Појам међународног кривичног суда

Међународна заједница је предвиђала, од најстаријих времена, па све до данашњих дана, различите облике помоћи и сарадње ради кривичног прогона и кажњавања учинилаца најтежих међународних кривичних дела којима се на најтежи и најгрубљи начин крше правила међународног права и повређују или угрожавању човечност и друга добра заштићена међународним системом правних прописа¹. Међу тим облицима помоћи, најзначајнији је онај вид који се састоји у установљењу и деловању међународних кривичних судова који у интересу правде, у име цивилизованог дела човечанства или просвећених народа воде кривични поступак и изричу казне и друге кривичне санкције учиниоцима међународних кривичних дела². Али, тек после Другог светског рата ова је идеја наишла на своју реализацију оснивањем и деловањем међународних војних и цивилних судских органа.

* Проф. др Драган Јовашевић је редовни професор Универзитета у Нишу.

¹ Д. Јовашевић, Међународно кривично право, Ниш, 2011. године, стр. 31-36.

² Б. Јанковић, Оснивање међународног кривичног суда, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, 1957. године, стр. 55-59.

Да би се неки судски орган могао окарактерисати као међународни кривични суд³, потребно је да буду испуњени одређени услови. То су⁴:

1) посебан начин стварања суда. Да би такав суд имао карактер „међународног” суда, он мора бити конституисан на темељу међународног права, односно на темељу правних правила којима се уређују субјекти признати у међународној заједници. Ти судови могу бити формираны уговором између појединих држава (најчешће држава победница после завршених ратова, као што су били нпр. Нирнбершки и Токијски суд) или одлуком међународног органа (нпр. Савета безбедности у случају Хашког трибунала или трибунала за Руанду);

2) суд мора да примењује искључиво (или претежно) правила међународног права. То значи да за конституисање и деловање таквог суда постоје посебна међународним правом установљена правила. Таква правила не представљају израз суверенитета неке државе (па макар то била и најмоћнија држава света), нити израз одређеног правног система, већ правни систем међународне заједнице у целини;

3) састав суда такође мора бити међународни. То значи да чланове суда чине лица разних држављанства која представљају међународну заједницу у целини, а не поједине државе из којих таква лица долазе и

4) суд је надлежан за кривични прогон и кажњавање лица која се јављају као учиниоци међународних кривичних дела, дакле кривичних дела која су одређена као најтежи облици кршења међународног права, дела која су као таква предвиђена у релевантним међународним правним актима.

Развој идеје о одговорности за међународна кривична дела

Деветнаести век доноси прекретницу у развоју међународног ратног (хуманитарног) права, односно међународног кривичног права. За време Америчког грађанског рата (1861–1865. године) Општом наредбом број 100, америчког председника Абрахама Линколна од 24. августа 1863. године, прокламован је „Законик Френсиса Либерера”⁵ који је поставио правила за поступање владиних снага у рату. Овај законик забрањивао је пљачкање, убиства и поробљавање цивилног становништва, вођење борбе „без преживелих”, ношење непотребних патњи непријатељу, употребу отрова и убијање ратних заробљеника који би покушали бекство⁶.

То је већ време када је сазрела идеја о хуманизацији рата, па 19. век у овом погледу доноси велики напредак у даљем развоју међународног кривичног права⁷.

³ Према структуралним карактеристикама међународно кривично правосуђе или органи међународне кривичне судбености могу се поделити у три групе. То су : 1) стални Међународни кривични суд, 2) ад хос међународни војни судови, односно кривични трибунали и 3) хибридни, мешовити или интернационализовани судови.

⁴ М. Шкорић, Тужитељ пред међународним казним судовима, Ријека, 2005. године, стр. 4-5.

⁵ Френсис Либер био је професор Колумбија универзитета. Пре тога био је војник по професији који се борио у бици код Ватерлоа, а касније је учествовао и у борбама за ослобођење Грчке.

⁶ Б. Петровић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, Сарајево, 2010. године, стр. 51-61.

⁷ Извори међународног хуманитарног права, Београд, 1999. године, стр. 267 и даље.

Тако је прво 1856. године донета Париска декларација о поморском праву која је садржала правила о блокади и заплени на мору. Затим се 1864. године, после сурових искустава Наполеонових ратова и кримског рата, односно после битке код Солферина у француско-аустријском рату 1859. године, доноси Женевска конвенција о побољшању судбине војних рањеника у рату. Петроградска декларација из 1868. године забрањује употребу у рату средстава која непотребно повећавају патњу људи као што су експлозивна зрна тешка мање од 400 грама.

Нешто касније, 1874. године, донета је Бриселска декларација која регулише права и обичаје рата којом се позивају државе потписнице да се уздрже од нехуманих поступака у случају вођења рата, као што су: употреба отрова, убијање непријатеља који се предао, употреба оружја којим се непотребно проузрокују патње људи, злоупотреба заставе за примирје или амблема Црвеног крста. Одредбе сличне садржине познаје и Оксфордски приручник из 1880. године који је саставио Институт за међународно право

То је већ време када се у Швајцарској, на иницијативу новинара и филантропа Анри Динана 1863. године, оснива Међународни комитет за помоћ рањеницима (који касније прераста у Међународни комитет Црвеног крста). Председник ове организације Швајцарац Гистав Мојније је, после немачко-француског рата 1870/1. године, ради предупредивања ратних злочина којима је обиловало овај рат, предложио оснивање међународног кривичног суда.

Хашке конвенције из 1899.⁸ и 1907. године представљају први покушај да се изврши кодификација права и дужности зарађених страна и да се прецизирају правила о вођењу сувоzemног рата, посебно да се ограничи наоружање, забрани употреба одређених средстава борбе и осигура мирно решавање спорова међу државама.

На Првој хашкој конференцији, одржаној 1899. године, усвојени су следећи међународноправни акти⁹: 1) Конвенција о законима и обичајима рата на копну, 2) Конвенција о примени начела Женевске конвенције од 22. августа 1864. године о положају рањеника у рату на рањенике у поморским ратовима и 3) Конвенција о мирним начинима решавања међународних спорова. Овом приликом донете су и три декларације. То су: 1) Декларација о забрани бацања пројектила и експлозива из балона и сличних направа, 2) Декларација о загушљивим гасовима и 3) Декларација о забрани употребе распрскавајућих (дум-дум) метака. Недостатак донетих конвенција и резолуција произилази из чињенице да се оне односе само на рат и вођење рата, али не и на осигурање мира.

На другој хашкој конференцији,¹⁰ одржаној од 15. јуна до 18. октобра 1907. године, у присуству представника четрдесет четири државе, донето је чак 13 конвенција и једна декларација, међу којима се по свом значају издваја Правилник о законима и обичајима рата на копну (додатак уз Четврту конвенцију). Овај Правилник садржи систем правила о допуштеним и недопуштеним средствима за вођење рата,

⁸ Руски цар Николај II је 1899. године сазвао мировну конференцију у Хагу у присуству представника 26 држава са следећим циљевима: а) стварање међународне организације, б) решавање проблема оружјања, ц) мирно решавање међународних спорова и д) кодификација правила ратног права.

⁹ Ж. Хорватић, Заштита права жртава рата, Одвјетник, Загреб, број 3-4/1996. године, стр. 93-108.

¹⁰ Б. Златарић, Хашка конвенција из 1907. године и индивидуална кривична одговорност за ратне злочине, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 2/1958. године, стр. 296-301.

о забрани бомбардовања и напада на небрањене градове и села, као и о заштити цивилног становништва. Нажалост, те забране биле су лишене кривичне санкције којом би се обезбедило њихово поштовање. Уместо кривичне, предвиђена је само грађанскоправна одговорност за државу због штете која буде нанета употребом не-дозвољених средстава борбе.

Скуп хашких конвенција, споразума и декларација данас се све чешће назива „хашко право”. У његовој се основи налази обичајно право – „закони и обичаји ратовања”. Ово право одређује скуп правила о правима и обавезама зараћених страна у вођењу ратних дејстава како би се ограничио избор начина и средстава повређивања непријатеља у међународном оружаном сукобу.

Активности међународне заједнице у 20. веку

После Првог светског рата Версајски мировни уговор¹¹ (чл. 227 и 230) предвиђао је, поред осталог, и обавезу победничких сила да суде немачком цару Вилхелму II Хоенцолерну и другим немачким и аустроугарским политичким и војним руководиоцима за кршење женевског и хашког права, за вођење агресивног рата и бројне извршене злочине на бојном пољу и на окупираним територијама. У члану 227. је стајало да су „савезничке и удружене силе јавно оптужиле Вилхелма II Хоенцолерна за највишу повреду међународног морала и освештаног поштовања уговора”¹².

Овим је мировним уговором чак било предвиђено и образовање посебног суда који ће судити злочинцима уз све гаранције права на одбрану. Тај је суд требало да чине по један представник Велике Британије, Италије, Јапана, САД и Француске. Према члану 228. Версајског уговора немачка влада се обавезала да преда савезницима сва лица која су оптужена за неки од ратних злочина који су извршени у Првом светском рату. Тако је од 896 ратних злочинаца, колико су савезници тражили од Немачке, судски процес¹³ од стране Врховног суда у Лајпцигу 3. фебруара 1920. године вођен само против 45 оптужених лица, при чему је само девет лица и осуђено¹⁴. Али, до судског процеса немачком цару није дошло због одбијања Холандије да га изручи савезничком суду из следећих разлога: 1) кривична дела за која је тражено изручење нису била предвиђена у уговорима које је потписала Холандија са другим земљама и 2) према законима и традицији Холандија је увек пружала помоћ и давала азил пораженима у међународним сукобима, те нема основа за одступање од ових правила.

¹¹ И у предлозима мировних уговора између савезничких сила са другим пораженим земљама: Аустроугарском, Турском, Мађарском и Бугарском такође су биле предвиђене одредбе о утврђивању кривичне одговорности политичких и војних руководиоца за извршене злочине у току Првог светског рата, али су те одредбе из коначне редакције мировних уговора изостављене.

¹² W. A. Schabas, *Genocide in International Law*, Cambridge, 2000. године, стр. 89-112.

¹³ Поред судских процеса одржаних у Лајпцигу, и у другим европским земљама, у првом реду у Француској и Белгији, одржано је више суђења у одсуству немачким војним руководиоцима за извршене злочине, али изречене казне (па и смртне казне) никада нису извршене.

¹⁴ Овом приликом је на основу одредаба Закона донетог 18. децембра 1919. године одржано укупно девет судских процеса у Лајпцигу против припадника немачке војске и морнарице.

После Првог светског рата остали су само принципи који представљају основе кривичне одговорности и кажњивости у међународном праву. То су следећи принципи: 1) ратови могу бити праведни и неправедни, а агресивни рат представља злочин, 2) за ратне злочине требало би да одговарају и физичка лица, а не само држава као правно лице, 3) ратни злочинци нису одговорни пред судовима своје државе већ, пре свега, пред судовима оних држава на чијим су територијама извршили кривична дела и 4) положај и функције учинилаца ратних злочина не дају извињење или оправдање за учињене злочине¹⁵.

У периоду између два светска рата донето је више декларација, конвенција и пактова од којих су од посебног значаја за изградњу међународног кривичног права следећи међународноправни акти¹⁶: 1) Женевске конвенције о заштити рањеника, болесника и ратних заробљеника из 1919. године, 2) Женевски протокол о забрани употребе у рату загушљивих, отровних или сличних гасова и бактериолошких средстава из 1925. године, 3) Париски пакт или Бријан-Келогов пакт¹⁷ из 1928. године. Уместо правила о вођењу рата (*ius in bello*) сматра се да је ефикасније да се усвоје правила по којима би рат био потпуно забрањен (*ius da bellum*) као средство међународне политике. Наиме, стране уговорнице су, доношењем овог пакта свечано изјавиле да „осуђују прибегавање рату ради решавања међународних спорова и да га се одричу као оруђа националне политике у својим међусобним односима” и 4) Лондонски протокол из 1936. године о правилима за вођење подморничког рата и заштити помораца.

То је време када велику активност у правцу успостављања и изградње међународног кривичног права и кривичног правосуђа показују универзалне међународне организације, као што су Друштво народа и Интерпарламентарна унија (из којих је после Другог светског рата израсла Организација уједињених нација), али није занемарљив ни допринос у овом правцу који су дали Удружење за међународно право и Удружење за кривично право. То је, заправо, време када се поред „хашког права”¹⁸, све чешће говори о постојању „женевског права”¹⁹. Њега чини скуп међународних конвенција донетих у Женеви (1864. године, 1919. године и 1949. године). Ово право одређује скуп правила који штите жртве рата и покушава створити гаранције у корист онеспособљених припадника оружаних снага, као и лица која не учествују у непријатељствима. Ради се о систему правних правила која треба да заштите одређена лица, објекте или добра.

Злочини које су извршили нацисти и фашисти са својим савезницима за време Другог светског рата према ратним заробљеницима, рањеницима и болесницима, а посебно према цивилном становништву окупираних територија, принудили су савезничке силе да се пред окончањем рата договоре о предузимању мера за суђење и

¹⁵ В. Broomhall, Developments in criminal law and criminal justice, Criminal Law Forum, Dordrecht, број 2/1997. године, стр. 317-334.

¹⁶ Д. Јовашевић, Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост, Ниш, 2010. године, стр. 60-64.

¹⁷ В. Тодоровић, Међународни уговори, Ратно право и безбедност, Београд, 1999. године, стр. 51-52.

¹⁸ Д. Деренчиновић, Нека запажања о утјецају међународних конвенција на развјат хрватског казне-ног права, Зборник радова, Актуелна питања казне-ног законодавства, Загреб, 2004. године, стр. 21-41.

¹⁹ Ј. Лопичић, Развој кривичног дела ратног злочина против цивилног становништва и угрожавање сло-бода и права, Правни живот, Београд, број 9/1998. године, стр. 579-582.

кажњавање извршилаца злочина против мира и свих врста ратних злочина. Тако је дошло до усвајања „Декларације о зверствима” на конференцији у Москви која је одржана од 19. до 30. октобра 1943. године у присуству представника владе САД, СССР-а и Велике Британије. Том декларацијом је утврђено да ће се ратним злочинцима судити у државама на чијим су територијама извршили злочине по законима тих држава, док ће се злочинцима чији злочини немају посебну географску одређеност судити на основу посебне одлуке савезничких влада. У Декларацији је, поред осталог, писало: „Уједињено краљевство, Сједињене Америчке Државе и Совјетски савез примили су из многих извора доказе о зверствима, покољима и хладнокрвним масовним погубљењима која се врше од стране Хитлерових снага из многих земаља од њих прегажених и из којих се они сада постојано истерују...”²⁰.

Ова Декларација добила је потврду на Конференцији одржаној у Јалти 12. фебруара 1945. године када је истакнута „непоколебљива намера тројице шефова САД, СССР и Велике Британије да се сви ратни злочинци подвргну праведној и брзој казни”, као и касније на Потсдамској конференцији која је одржана у Берлину, августа 1945. године, у присуству представника САД, СССР-а, Велике Британије и Француске.

Међународни војни судови

Незапамћени злочини које су извршили нацисти и фашисти широм света за време Другог светског рата довели су до организовања наднационалних судских органа који су у спроведеном кривичном поступку изrekli пресуде највишим немачким и јапанским политичким и војним руководиоцима, а које су затим и извршене.

Наиме, савезничке силе су још 1942. године потписале споразум у палати Сент Џејмс у Лондону којим су установиле Комисију УН за ратне злочине, састављену од седамнаест представника својих држава. Ова Комисија сачинила је 8.178 предмета (досијеа) о лицима која су осумњичена за најтеже међународне злочине извршене у овом рату, али и листу од 750 италијанских ратних злочинаца који су осумњичени за извршене злочине употребом забрањених гасова, убиства цивила и заробљеника у Етиопији за време краткотрајног рата, почев 1935. године.

На Московској конференцији која је одржана 30. октобра 1943. године Савезничке силе донеле су одлуку, у виду „декларације”, да после окончања рата пред суд изведу немачке ратне злочинце чији злочини немају посебну географску одређеност, док је за остале злочинце договорено да им се суди у државама где су та дела извршена. Касније, на конференцијама „велике тројице” (председника САД, премијера Велике Британије и председника владе СССР-а) у Техерану, од 28. новембра до 1. децембра 1943. године, на Јалти од 4. до 11. фебруара 1945. године и у Потсдаму од 17. јула до 2. августа 1945. године, усаглашени су ставови о потреби суђења главним немачким ратним злочинцима²¹.

²⁰ Уједињене нације – Збирка докумената, 1941-1945. године, Београд, 1948. године, стр. 14-18.

²¹ E. Smit, *The American Road to Nuremberg – the Documentary Record 1944-1945.*, Stanford, 1982. године, стр. 118-155.

Следећи те идеје, савезничке силе су Лондонским споразумом о гоњењу и кажњавању главних ратних злочинаца Европске осовине, од 8. августа 1945. године, усвојиле Статут Међународног војног суда²².

Овај суд сачињавале су четири судије и четири заменика које су именовале владе: САД, СССР-а, Велике Британије и Француске. Председник суда биран је наизменично по државама. Пресуде су доношене већином гласова, а у случају једнаког броја гласова одлучивао је глас председника суда. Такође, свака од ових држава именовала је и по једног јавног тужиоца.

Судски поступак и правила доказивања била су уређена делом одредбама овог статута, а делом је сам суд у току поступка доносио одређена процесна правила. Иначе, сам се поступак састојао од следећих фаза²³: 1) претходна изјава тужиоца, 2) доказна средства оптужбе и одбране, 3) саслушање сведока, 4) речи одбране и оптужбе, 5) изјава оптуженог и 6) пресуда²⁴.

Реализација свих ових одлука остварена је закључивањем Споразума о судском гоњењу и кажњавању главних ратних злочинаца европске осовине познатијег као Лондонског споразума између великих сила победница од 8. августа 1945. године²⁵. Овим споразумом усвојен је Статут међународног војног суда и установљен Међународни војни суд за суђење ратним злочинцима чији злочини немају посебну географску одређеност. У Статуту међународног војног суда, у члану 6, постављено је начело индивидуалне кривичне одговорности и одређени злочини, тј. међународна кривична дела чије извршиоце кажњавају међународни војни суд или судови националних држава на чијим су територијама они и извршени. Као међународне злочине Статут је нормирао: 1) злочин против мира, 2) ратне злочине и 3) злочин против човечности. При томе је заузет став да злочине против међународног права чине људи, а не апстрактна бића и да само њиховим кажњавањем могу да се спроведу одредбе међународних закона²⁶.

Злочин против мира и ратни злочини имају основу у Хашким (из 1907. године) и Женевским конвенцијама (из 1919. године). Злочин против човечности²⁷ представља новину у правном регулисању. Он је резултат појаве масовног убијања појединих народа и раса за време Другог светског рата: Руса, Пољака, Јевреја, Рома и Срба и представља најтежу врсту злочина у међународном кривичном праву који

²² У литератури се оправдано истиче да Нирнбершки суд и није био међународни суд, већ више „међусавезнички“, јер су га чиниле судије које су биле представници победничких држава: САД, СССР-а, Велике Британије и Француске. Такође, то није био „војни“ суд, јер су све судије и њихови заменици, осим совјетских представника, били цивилна лица. Војни карактер ових судова доведен је у сумњу и са аспекта окривљених лица којима је суђено пред овим судом. Наиме, бројна окривљена лица нису имала својство војног лица. Такође, ни кривична дела за која је утврђивана кривична одговорност пред овим судом нису била претежно војног карактера, односно војне природе (В. Ђ. Деган, Б. Павишић, Међународно казнено право, Ријека, 2005. године, стр. 10-11).

²³ Д. Јовашевић, Историјски развој идеје о одговорности за међународне злочине, Пешчаник, Ниш, број 8/2010. године, стр. 130-141.

²⁴ P. Calvoaressi, Nuremberg – the facts and the consequences, London, 1947. године, стр. 78-96.

²⁵ Љ. Прљета, Злочин против човечности и међународног права, Београд, 1992. године, стр. 35-46.

²⁶ Нирнбершка пресуда, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1948. године, стр. 89-96.

²⁷ F. Chalk, K. Jonassohn, The history and sociology of genocide: analyses and case studies, New Haven, London, 1990. године, стр. 57-82.

може бити вршен у доба рата и у доба мира²⁸. Ова реч означава ускраћивање права на опстанак и постојање појединим људским групама као националним, расним, политичким, етничким или верским целинама²⁹.

На основу члана 6. Статута, Међународни војни суд у Нирнбергу³⁰, који је заседао од 18. октобра 1945. године³¹, у саставу: Лауренс Џефреј, као председник судског већа и чланови већа: Францис Бидл, Донедије де Вабре и И. Т. Никиченко, донео је „Нирнбершку пресуду“ 1. октобра 1946, у којој је по први пут у историји човечанства међународни судски наднационални орган изрекао кривичне санкције ратним злочинцима, које су затим и извршене. Овом пресудом изречене су следеће казне: 1) на казну смрти вешањем осуђено је дванаест високих државних и војних руководиоца Трећег рајха и то: Херман Геринг, Јоахим фон Рибентроп, Вилхелм Кајтел, Ернст Калтенбрунер, Алфред Розенберг, Ханс Франк, Вилхелм Фрик, Јулијус Штрајхер, Фриц Заукел, Алфред Јодл, Заис Инкварт и Мартин Борман (у одсуству), 2) на казну доживотног затвора или затвора у временском трајању осуђено је седам лица и то: Рудолф Хес, Валтер Функ, Карл Дениц, Ерих Редер, Балдур вон Ширах, Алберт Шпер и Константин вон Нојрат, 3) док су тројица оптужених ослобођена од кривичне одговорности и то: Хјалмар Шахт,³³ Франц вон Папен и Ханс Фриче.³²

Пред Међународни војни суд³³ који је заседао у Нирнбергу изведена су 22 оптужена немачка ратна злочинца³⁴. На судском процесу³⁵ који је трајао дуже од девет месеци 1. октобра 1946. године од 22 оптужена лица, пресудом је њих дванаест осуђено на смрт вешањем, три лица на доживотни затвор, а четири ратна злочинца осуђена су на временске казне затвора у трајању од 10 до 20 година³⁶.

Овај суд³⁷ је у донетој пресуди осудио не само највише политичке и војне руководиоце Трећег рајха³⁸, већ је као злочиначке осудио и следеће организације (правна

²⁸ Реч геноцид први је употребио пољски професор Рафаел Лемкин: R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, Washington, 1944. године, стр. 9; A. Planzer, *La crime de genocide*, St. Galen, 1956. године, стр. 63.

²⁹ K. Wellens, *International law: Theory and Practice*, Hague, 1998. године, стр. 56-69.

³⁰ Нирнбершки и Токијски судови, као први међународни кривични судови, нису имали „универзални“ карактер будући да су основани одлукама победничких сила у Другом светском рату, те да су спроводили „правду победница“, а нису били основани од међународне заједнице као такве или неког њеног органа.

³¹ Судски процес започео је 18. октобра 1945. године у Берлину, да би се убрзо затим, 20. новембра 1945. године, наставио у Нирнбергу где је и донета историјска Нирнбершка пресуда 1. октобра 1946. године.

³² Члан судског већа из СССР-а Никиченко је, гласајући за Нирнбершку пресуду, издвојио своје мишљење сматрајући да се и Рудолф Хес, као и тројица ослобођених лица морају огласити кривим за извршене злочине и осудити на најтежу казну.

³³ Б. Златарић, *Хашка конвенција из 1907. године и индивидуална кривична одговорност за ратне злочине*, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 2/1958. године, стр. 296.

³⁴ Интересантно је да из политичких разлога већ у то време није било иницијативе победничких сила да на исти начин суде најодговорнијим лицима у фашистичкој Италији, било пред међународним, било пред националним судовима и поред истакнутих захтева Етиопије, Грчке и Југославије.

³⁵ Судски процес у Нирнбергу започео је 20. новембра 1945. године и трајао је до 30. августа 1946. године. За време 218 радних дана саслушано је око 360 сведока и при томе је размотрено више од 200.000 писаних сведочења која су потврђена заклетвом одсутних сведока из разних држава.

³⁶ М. Марковић, *Нирнбершко суђење – примена нових начела у међународном кривичном праву*, Зборник Института за криминологију и социолошка истраживања, Београд, број 2/1973. године, стр. 173-185.

³⁷ G. M. Gilbert, *Nuremberg Diary*, London, 1948. године, стр. 67-101.

³⁸ В. Василијевић, *Суђење пред међународним војним судом у Нирнбергу и развој међународног кривичног права*, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1971. године, стр. 305-334.

лица): а) вођство Националсоцијалистичке партије, б) Гестапо – тајну државну полицију, в) СС јединице – независне јединице нацистичке партије и г) СД – обавештајну организацију Трећег рајха³⁹. Иако је било упорних захтева, Нирнбершки суд није прогласио злочиначким следећа правна лица: а) СА одреде – ударне одреде нацистичке партије, б) Владу Трећег рајха и в) Генералштаб и Врховну команду немачке армије.

Међународна кривична дела према Статуту Нирнбершког суда

Статут међународног војног суда, усвојен на основу Лондонског споразума самосталних сила 8. августа 1945. године⁴⁰, у члану 6. одређује међународна кривична дела чијим ће учиниоцима, као појединцима или члановима организације, бити суђено у овом суду. То су⁴¹: 1. злочини против мира, 2. ратни злочини и 3. злочини против човечности. Поред непосредних извршилаца ових међународних кривичних дела (злочина), кривично су одговорна и лица која се јављају у својству вође, организатора, подстрекача или другог саучесника, а која су учествовала у састављању или извршењу неког заједничког плана или завере ради извршења неког од наведених злочина. Овде се, заправо, ради о одговорности и кажњавању саучесника за извршена дела по принципу субјективне акцесорне кривичне одговорности⁴².

Учиниоцу ових кривичних дела, у смислу одредбе чл. 27. и 28. Статута, могу се изрећи следеће врсте казни⁴³: 1. смртна казна, 2. друга врста казне (затвора) коју суд нађе за праведну и 3. конфискација (одузимање сваке украдене) имовине.

Злочин против мира (члан 6. став 2. тачка а.) представља међународно кривично дело које се састоји у планирању, припремању, започињању или вођењу агресорског рата⁴⁴ или рата којим се крше међународни уговори, споразуми или гаранције, као и у учествовању у неком заједничком плану или завери за извршење неког од ових дела⁴⁵. Овде се ради о кривичном делу које је управљено против међународног мира, а којим се изазива, планира, започиње или води нападачки или агресивни рат (који је иначе забрањен одредбама међународног ратног права – Бријан-Келоговим пактом или Париским пактом из 1928. године)⁴⁶. Према овој одредби самостално кривично дело представљају и припремне радње, као и само започињање (покушај) овог дела.

³⁹ A. Neave, Nuremberg : особно свједочанство о суђењу главним нацистичким ратним злочинцима 1945-1946., Загреб, 1980. године, стр. 54-89.

⁴⁰ Нирнбершка пресуда, Београд, 1948. године, стр. 13-19.

⁴¹ M. Merle, Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre, Paris, 1949. године, стр. 56-71.

⁴² W. M. A. Dijk, J. I. Hovens, Arresting war criminals, Hague, 2001. године, стр. 56-78.

⁴³ G. M. Gilbert, Nuremberg Diary, op. cit. стр. 67-101.

⁴⁴ С. Фабијанић Гарго, Промјена квалификације оружаног сукоба, Зборник Правног факултета у Ријеци, Ријека, број 2/2008. године, стр. 1067-1092.

⁴⁵ М. Сукијасовић, Међународна кривична одговорност за агресију, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1957. године, стр. 380-392.

⁴⁶ М. Радојковић, Рат и међународно право, Београд, 1947. године, стр. 41-49.

Ратни злочини⁴⁷ могу се одредити као нарочито тешке повреде правила или обичаја рата које су као такво дело одређене одговарајућим међународним правним актом. Тако, према Статуту Међународног војног суда (члан 6. став 2. тачка б.), а затим и према схватањима садржаним у Нирнбершкој пресуди, ратни злочини представљају повреде ратних закона и обичаја рата које обухватају (али се и не ограничавају само на њих)⁴⁸.

1. убиство, злостављање или одвођење на принудни рад или на који други циљ цивилног становништва окупираних територија или у окупираним територијама,

2. убиство или злостављање ратних заробљеника или лица на мору,

3. убијање талаца,

4. плачкање јавне или приватне имовине и

5. намерно разарање градова, вароши или села или пустошење које се не може оправдати војним потребама⁴⁹.

Овде се ради о делима којима се крше одредбе Женевских и Хашких конвенција⁵⁰, а која су управљена према цивилном, неборачком становништву окупираних територија (ратни злочин против цивилног становништва) или према ратним заробљеницима (ратни злочин против ратних заробљеника). Интересантно је да ову кривичноправну заштиту не уживају (изричито наведени) рањеници, болесници, санитетско или верско особље.

Злочин против човечности⁵¹ (члан 6. став 2. тачка ц.) по први пут је дефинисан управо Статутом Међународног војног суда. Ту спадају следећи акти: 1. убиства, 2. истребљење, 3. поробљавање, 4. депортација и 5. остала нечовечна дела. За постојање злочина против човечности битно је испуњење још два елемента. То су: 1. да је радња извршена против било ког цивилног становништва и 2. да се радња предузима у одређено време – пре или за време трајања рата. При томе се као злочин против човечности сматра и свако прогањање на политичкој, расној или верској основи у извршењу или у вези с било којим злочиним у надлежности овог суда, без обзира на то да ли се тиме врше или не врше повреде закона оне земље у којој су злочини извршени⁵². Овим се кривичним делом практично целим људским групама (припадницима политичке, расне или верске групе) онемогућава или отежава живљење, и то како за време рата, тако и пре рата. То је било једино међународно кривично дело из надлежности Међународног војног суда које се могло извршити независно од рата или оружаног сукоба⁵³.

⁴⁷ В. Василијевић, Враћање једном раскршћу међународног кривичног права, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1977. године, стр. 267-295.

⁴⁸ R. H. Jackson, The case the nazi war criminals, New York, 1946. године, стр. 18-32.

⁴⁹ И. Јосиповић, Ратни злочини – приручник за праћење суђења, Осиек, 2007. године, стр. 34-59.

⁵⁰ A. Neave, Nuremberg: особно свједочанство о суђењу главним нацистичким ратним злочинцима 1945-1946., Загреб, 1980. године, стр. 54-89.

⁵¹ Почетак инкриминације злочина против човечности датира из времена Првог светског рата, као реакција савезничких сила на злочине које су извршиле турске власти у току 1915. године над Јерменима. Велика Британија и царска Русија су у заједничкој ноти оптужиле Порту за „злочине против човечности и цивилизације“. На Версајској мировној конференцији је 1919. године најављено установљење међународног кривичног суда који би, поред осталог, био надлежан и за „кршење закона човечности“. Тај предлог спречиле су САД са образложењем да још увек нема утврђених и универзалних стандарда човечности.

⁵² М. Марковић, Нирнбершко суђење – примена нових начела у међународном кривичном праву, Зборник Института за криминологију и социологију истраживања, Београд, број 2/1973. године, стр. 176-180.

⁵³ M. Colin, Le crime contre l' humanite, Eres, 1996. године, стр. 56-81.

Други међународни судови после рата

Иста међународна кривична дела познаје и Закон број 10. Контролног савета за кажњавање лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и злочине против човечности у члану 2, с тим што, поред наведене три врсте злочина, познаје и посебно дело које се састоји у самом чланству у злочиначкој групи или организацији које су од Међународног војног суда проглашене злочиначким. У ставу 2. овог члана Закон је изричито одредио да се за ове злочине могу казнити:

1. свако лице без обзира на држављанство или својство у којем је делало ако је било главни учинилац или саучесник,

2. лице које је наредило или подстицало или се сагласило са извршењем неког од ових кривичних дела,

3. лице које је било повезано са плановима или радњама које су довеле до извршења неког дела,

4. лице које је било члан организације или групе за вршење ових кривичних дела,

5. лице које је имало високи политички, грађански или војни положај у Немачкој или у некој земљи која је била њен савезник или заједно са њом ратовала или је била њен сателит и

6. лице које је имало висок положај у финансијском, индустријском или привредном животу било које од тих земаља.

Учиниоцу неког од ових кривичних дела се, према одредби става 3. овог члана, могу изрећи следеће казне: 1. смртна казна, 2. доживотни затвор или затвор на одређени број година са принудним радом или без принудног рада, 3. новчана казна и затвор са или без принудног рада у случају неплаћања новчане казне, 4. конфискација имовине, 5. повраћај неправилно стечене имовине и 6. одузимање појединих или свих грађанских права.

На основу одлука са Потсдамске конференције, врховни командант савезничких снага за Далеки исток амерички генерал Даглас Макартур је Декларацијом („Повељом“) од 19. јануара 1946. године донео Статут Међународног војног суда са седиштем у Токију према нацрту Јозефа Кинана. Том приликом именован је и судије Токијског суда. У судском процесу, који је вођен од 28. априла 1946. године до 12. новембра 1948. године, донета је пресуда јапанским ратним злочинцима када је изречено седам смртних пресуда, док је шеснаест лица осуђено на казну доживотног затвора, а два лица на временске казне затвора у трајању од седам до 20 година⁵⁴ за извршена међународна кривична дела на Далеком истоку. Међународно кривично право се реализацијама суђења, изрицања и извршења кривичних санкција коначно појавило као грана права.

На другом крају света, на Далеком истоку, одлука о кажњавању⁵⁵ највиших јапанских војних и политичких руководилаца за вођење агресивног рата и извршене

⁵⁴ Овај је суд водио поступак против јапанских војних руководилаца, у првом реду за извршене ратне злочине против ратних заробљеника чије су жртве били припадници америчких снага.

⁵⁵ Одлука о кажњавању јапанске агресије донета је 1. децембра 1943. године на конференцији у Каиру на којој су учествовали амерички председник Рузвелт, кинески председник Чанг Кај Шек и британски премијер Черчил, а појединости су прецизиране у акту о капитулацији Јапана од 2. септембра 1945. године.

бројне злочине донета је још 1. децембра 1943. године на конференцији у Каиру којој су присуствовали представници САД, Велике Британије и Кине. Све појединости о токијском суду биле су прецизиране и у акту о капитулацији који је Јапан потписао 2. септембра 1945. године. Нешто пре тога, 26. јула 1945. године савезничке силе донеле су Потсдамску декларацију на основу које је затим основан Токијски трибунал.

Дакле, одлуком (Посебним прогласом – „Повељом“) америчког команданта за Далеки исток генерала Дагласа Макартура (а не уговором савезних победничких сила као у случају Нирнбершког суда), војни суд је основан и ради суђења јапанским војним и политичким руководиоцима за злочине извршене на Далеком истоку. Овај суд чинило је једанаест судија (без заменика) које је именовао врховни командант на предлог влада савезничких држава⁵⁶ које су и потписале акт о капитулацији Јапана. Свака од влада држава које су биле у рату са Јапаном именовале су по једног судију, а суд је доносио одлуке већином гласова. Главног тужиоца овог суда именовале су САД. Врховни командант је, такође, и одобравао извршење изречених казни⁵⁷.

Овај суд је на процесу који је вођен од 3. маја 1946. године до 14. новембра 1948. године⁵⁸ (када је изречена пресуда) од оптужених 25 лица, седам лица осуђено на казну смрти, шеснаест лица на казну доживотног затвора, а два лица су осуђена на казну затвора у трајању од 7 од 20 година. Ниједан од оптужених није ослобођен оптужбе⁵⁹.

Даљи развој међународног кривичног права одвија се у оквиру и под окриљем Организације уједињених нација (ОУН). Прво је Генерална скупштина ОУН, на предлог Кубе, Индије и Панаме, 11. децембра 1946. године у Резолуцији 96 (1) потврдила принципе Међународног војног суда из Нирнберга (тзв. нирнбершке принципе), проглашавајући их општеважећим начелима међународног права.⁶⁰

⁵⁶ Чланове Токијског суда именовале су следеће државе: САД, СССР, Велика Британија, Француска, Кина, Аустралија, Канада, Холандија, Нови Зеланд, Индија и Филипини. Председник суда био је аустралијанац Вилијам Веб, а главни тужилац американац Џозеф Кинин који је и сачинио текст одлуке („Повеље“) о установљењу овог суда. Ова повеља садржи само 17 чланова (за разлику од Статута Нирнбершког суда који има 30 чланова). У њој се налазе истоветне одредбе о међународним кривичним делима, али не предвиђа могућност да се одређена правна лица – организација или група – прогласи за злочиначку организацију. Поред тога, надлежност Токијског суда простирала се на извршена међународна кривична дела у периоду од 1. јануара 1928. године до 2. септембра 1945. године.

⁵⁷ R. H. Minear, *Victor's Justice: The Tokyo War Crimes Trial*, Princeton, 1973. године, стр. 74-123.

⁵⁸ Оптужница пред Токијским судом обухватала је 1.218 страница, судска расправа је одржана на 818 седница судског већа, где је саслушано укупно 418 сведока уз 4.336 писмена сведочења одсутних сведока, при чему се записник са суђења састојао од 48.412 странице.

⁵⁹ V. V. A. Roling, A. Cassese, *The Tokyo trial and Beyond*, Oxford, 1993. године, стр. 143-152.

⁶⁰ Комисија за међународно право УН је 1950. године формулисала следеће принципе међународног кривичног права: 1) принцип кривичне одговорности појединаца, 2) принцип првенства међународне инкриминације у односу на ону према унутрашњем праву, 3) принцип којим се отклања изузимање од одговорности, засноване на службеном положају оптуженог, 4) принцип којим се отклања оправдање засновано на наређењу претпостављеног, 5) принцип права на правично суђење, 6) принцип међународне инкриминације кршења забране прибегавања сили, закона и обичаја рата и елементарних људских права и 7) принцип инкриминације саучесништва у злочинима по међународном праву.

Закључак

После Другог светског рата на ослобођеним територијама је основано више различитих судова који су водили кривичне поступке и судили појединим ратним злочинцима, углавном за извршена међународна кривична дела на њиховим територијама. Тако су основани: савезнички окупациони судови, национални судови савезничких држава (држава победница) и национални судови побеђених држава. Ови судски органи судили су учиниоцима тешких кривичних дела против човечности и међународног права која су извршена на одређеним окупираним територијама⁶¹.

На основу Закона број 10. Контролног савета за Немачку је одржано у Нирнбергу још неколико судских процеса (тзв. накнадни процеси) у времену од октобра 1946. године до априла 1949. године. У овим процесима је, пред судским већем у дванаест судских поступака, тужилац Тејлор Телфорд оптужио укупно 185 политичких и војних руководилаца немачког Рајха, од којих је 24 лица осуђено на смрт (то су процеси Листу, Рендулићу, Бемеу, Шпајделу и др.).

И у другим државама (Југославији, СССР, Чехословачкој, Пољској, Белгији, Француској, Норвешкој) у послератном периоду одржано је више судских процеса пред националним судовима у којима је утврђивана кривична одговорност за учињене злочине у Другом светском рату.

Дакле, у периоду после Другог светског рата међународно кривично право се реализовало на неколико нивоа, и то⁶²:

1. највиши ниво био је реализован пред Нирнбершким и Токијским судом, где су поступци вођени против највиших војних и политичких руководилаца. Ови судски процеси имају међународни карактер. То је највиши ниво међународних судова;

2. суђење пред војним судовима држава победница, најпре у окупационим зонама у Немачкој и пред америчким војним судовима на Далеком истоку. То је средњи ниво међународних судова и

3. суђење пред националним судовима појединих држава, где су поступци вођени против свих учинилаца кривичних дела према критеријуму места где је кривично дело извршено. То је најнижи ниво кривичног правосуђа за међународна кривична дела.

Литература

- [1] Bassiouni, C. M.: The legislative history of the international criminal court, Ardsley, 2005.
- [2] Gilbert, G. M.: Nuremberg Diary, London, 1948.
- [3] Деган, В. Ђ., Павишић, Б.: Међународно казнено право, Ријека, 2005.
- [4] Dijk, W. M. A., Hovens, J. I.: Arresting war criminals, Hague, 2001. године, стр. 56-78
- [5] Извори међународног хуманитарног права, Београд, 1999.
- [6] Jackson, R. H.: The case the nazi war criminals, New York, 1946.
- [7] Јовашевић, Д.: Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост, Ниш, 2010.

⁶¹ А. Вајс, Проблеми међународног кривичног правосуђа, Међународна политика, Београд, број 4/1952. године, стр. 15-16.

⁶² С. М. Bassiouni, The legislative history of the international criminal court, Ardsley, 2005. године, стр. 118-139.

- [8] Јовашевић, Д.: Међународно кривично право, Ниш, 2011.
- [9] Јосиповић, И.: Ратни злочини – приручник за праћење суђења, Осиек, 2007.
- [10] Lemkin, R.: Axis Rule in Occupied Europe, Washington, 1944.
- [11] Merle, M.: Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre, Paris, 1949.
- [12] Minear, R. H.: Victor's Justice: The Tokyo War Crimes Trial, Princeton, 1973.
- [13] Neave, A.: Nuremberg: особно свједочанство о суђењу главним нацистичким ратним злочинцима 1945-1946., Загреб, 1980.
- [14] Нирнбершка пресуда, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1948.
- [15] Петровић, Б., Јовашевић, Д.: Међународно кривично право, Сарајево, 2010.
- [16] Planzer, A.: La crime de genocido, St. Galen, 1956.
- [17] Прљета, Љ.: Злочин против човечности и међународног права, Београд, 1992.
- [18] Радојковић, М.: Рат и међународно право, Београд, 1947.
- [19] Roling, B., V., A., Cassese, A.: The Tokyo trial and Beyond, Oxford, 1993.
- [20] Smit, E.: The American Road to Nuremberg – the Documentary Record 1944-1945., Stanford, 1982.
- [21] Schabas, W. A.: Genocide in International Law, Cambridge, 2000.
- [22] Уједињене нације – Збирка докумената, 1941-1945. године, Београд, 1948.
- [23] CalvoCaressi, P.: Nuremberg – the facts and the consequences, London, 1947.
- [24] Colin, M.: Le crime contre l' humanite, Eres, 1996.
- [25] Chalk, F., Jonassohn, K.: The history and sociology of genocide: analyses and case studies, New Haven, London, 1990.
- [26] Шкорић, М.: Тужитељ пред међународним казним судовима, Ријека, 2005.
- [27] Wellens, K.: International law: Theory and Practice, Hague, 1998.